

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ ГРУПА ПРЫМЕТНІКАЎ «ЧАЛАВЕК У АДНОСІНАХ ДА ПРАЦЫ» Ў РУСКАЙ І БЕЛАРУСКАЙ МОВАХ

Прынцыпы супастаўляльнай лінгвістыкі дазваляюць найбольш поўна апісаць лексічныя парадыгмы блізкароднасных моў. Абапіраючыся на аналіз «сістэмных проціпастаўленняў катэгорый і радоў свайго і чужога», можна максімальна эфектыўна даследаваць кожную з разглядаемых моўных структур [6, с. 40–52]. Акрамя таго, матэрыялы існуючых лексікаграфічных выданняў адной з моў могуць істотна дапамагчы ў рапрацоўцы адпаведных слоўнікаў ці іх фрагментаў у іншай. У нашым артыкуле, у прыватнасці, разглядаецца метадабудовы паралельных лексіка-семантычных груп прыметнікаў беларускай мовы з выкарыстаннем дадзеных слоўніка рускіх прыметнікавых ЛСГ [8, с. 188–189].

У папярэдніх даследаваннях намі быў складзены алгарытм, які дае магчымасць дастаткова поўна апісаць спалучальнасныя ўласцівасці прыметніка ў беларускай мове, выкарыстоўваючы інфармацыю артыкулаў айчынных лексікаграфічных выданняў: «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы», «Руска-беларускага слоўніка» і інш. [3], [4], [5]. Згаданы алгарытм быў пратэставаны на васьмі базавых прыметніках лексіка-семантычнай групы «смаку». Дадзеныя, якія ўтрымліваюць беларускія моўныя слоўнікі, сталі падставай для стварэння актуальных слоўных атачэнняў для кожнага з васьмі прыметнікаў названай ЛСГ. Наступны этап даследавання — далейшая апрацацыя алгарытма. Схема адбора лексем, з якімі можа спалучацца прыметнік у беларускай мове, зразумела, павінна карэктна працаваць і адносна значна большага ў колькасным плане моўнага матэрыялу. Не адыходзячы ад прынцыпу сістэмнасці, было вырашана апрабаваць алгарытм на асобнай прыметнікавай ЛСГ, аб'ёмнай па сваім складзе, члены якой з'яўляюцца частотнымі і семантычна значнымі. У якасці эксперыментальнай адзінкі была выбрана лексіка-

семантычная група беларускіх прыметнікаў, называючых «чалавека ў адносінах да працы».

На працягу стагоддзяў людзі павінны былі працаваць, каб задаволіць ніжэйшыя фізіялагічныя патрэбы (у ежы, п'іве і інш.). Прыметнікі, якія абазначаюць адносіны чалавека да працы, шырока прадстаўлены ў большасці моў свету, уваходзяць у частотныя спіскі. *Лянівы, працавіты, умелы* — складана прадставіць беларуса, у чым лексіконе адсутнічалі б гэтыя словы. Але калі ў расійскім мовазнаўстве, дзе існуе слоўнік лексіка-семантычных груп прыметнікаў, можна прааналізаваць спалучальнасны магчымасці ўсіх асноўных прыметнікаў акрэсленай парадыгмы, у беларускай лінгвістыцы зрабіць падобнае без грунтоўнай падрыхтоўкі немагчыма — слоўнік ЛСГ прыметнікаў да сёння не складзены. З мэтай атрымаць неабходны рэестр беларускіх прыметнікаў было вырашана выкарыстаць метадыку «чаўнаковага перакладу». Пад «чаўнаковым перакладам» у нашым даследаванні разумеецца метада шматступеньчатага перакладу лексем з рускай мовы на беларускую і з беларускай мовы на рускую, пры якім семантычныя палі перакладаемых адзінак «уцягваюць» у сваю прастору дадатковыя лексемы, што дазваляе максімальна пашырыць парадыгму перакладаемага слова (спосабам «чаўнака» былі перакладзены ўсе лексемы слоўнікавага артыкула «чалавек у адносінах да працы» са слоўніка Бабенкі).

Разгледзім наступны прыклад:

Пры перакладзе на беларускую мову прыметніка *труженический* слоўнікавы артыкул прапануе адзінкавы варыянт лексем-эквівалента: бел. *працоўны*. Пры зваротным перакладзе атрыманай лексемы на рускую мову беларуска-рускі слоўнік прапануе слова *працоўны*, апроч варыянта *труженический*, перакласці таксама прыметнікам *трудовай*. Калі зноў звярнуцца да руска-беларускага слоўніка, каб перакласці слова *трудовай*, «на выхадзе» атрымаем ужо вядомае *працоўны*. Семантычнае поле рускага прыметніка, такім чынам, пры зваротным перакладзе «ўцягнула» новую лексему — *трудовай*, пры гэтым у рэестр будучай ЛСГ беларускіх прыметнікаў была занесена лексема *працоўны*. Іншы прыклад: пры перакладзе на беларускую мову прыметніка *бездейственный* слоўнікавы артыкул прапануе безальтэрнатыўны варыянт лексем-эквівалента: бел. *бяздзейны*. Пры зваротным перакладзе атрыманай лексемы на рускую мову беларуска-рускі слоўнік прапануе слова *бяздзейны*, апроч вядомага *бездейственный*, перакласці таксама прыметнікам *недеятельный*. Пры перакладзе лексем *недеятельный* на беларускую мову атрымоўваем вядомы варыянт *бяздзейны* і новы — *нядзейны*. Пераклад прыметніка *нядзейны* на рускую мову дасць нам ужо вылучаны раней варыянт *бездейственный*. Як бачна, адзінка рускай ЛСГ (*бездейственный*) вывела нас на два прыметнікі паралельнай беларускай групы (*бяздзейны*, *нядзейны*). Да таго ж, пры перакладзе было атрымана дадатковае рускае слова *недеятельный*, якое не фіксуе слоўнік. Зверка з матэрыяламі тлумачальных слоўнікаў рускай і беларускай моў пацвярджае магчымасць усіх

атрыманых прыметнікаў выражаць архісему «чалавек у адносінах да працы» у адным з асноўных значэнняў, а значыць, пацвярджае і іх прыналежнасць да разглядаемай ЛСГ.

Спосаб шматступеньчатага перакладу дазволіў значна пашырыць ЛСГ прыметнікаў, называючых чалавека ў адносінах да працы, прыведзеную ў згаданым слоўніку Бабенкі. Так, слоўнікавы артыкул са ста шаснаццаці (116) рускіх лексем быў дапоўнены сарака трыма (43) новымі прыметнікамі, сярод якіх аказаліся і такія частотныя, але не ўключаныя складальнікамі ў слоўнік, як, напрыклад, *мастерский, халатный, усердный, безалаберный, педантичный, тунядческий* і інш. Таксама «чаўнаковы пераклад» стаў сродкам для стварэння паралельнай ЛСГ беларускіх прыметнікаў, характарызуючых чалавека ў адносінах да працы. Атрыманая ЛСГ беларускіх прыметнікаў налічвае сто трыццаць сем (137) адзінак.

Колькасныя разыходжанні ў складзе рускай і беларускай груп можна патлумачыць, па-першае, наяўнасцю безэквівалентнай лексікі ў абедзвюх мовах (рус. *взыскательный, истый* — бел. *увішны, недалужны*), па-другое, адсутнасцю ў слоўніковых артыкулах тлумачальных і перакладных слоўнікаў некаторых лексем, якія патэнцыйна маглі б быць утвораны паводле словаўтваральных законаў абедзвюх моў (бел. *верхагляд, верхаглядства, нахлебнік* — фіксуюць тлумачальны і перакладны слоўнікі, *верхаглядскі, верхаглядніцкі, нахлебніцкі* — не фіксуе ніводны слоўнік; рус. *подхалим* — фіксуюць тлумачальны і перакладны слоўнікі, *подхалимистый, подхалимный* — ніводны).

Такім чынам, метада «чаўнаковага перакладу» дае магчымасць, з аднаго боку, ствараць паралельныя слоўныя парадэгмы адной мовы, пры гэтым удасканальваючы і дапаўняючы адпаведныя парадэгмы зыходнай мовы. У перспектыве такім спосабам можна скласці даволі поўны слоўнік ЛСГ беларускіх прыметнікаў. На дадзеным жа этапе мы атрымалі неабходную нам лексіка-семантычную групу, адзінкі якой спатрэбяцца нам у сінтаксічным даследаванні.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская-рускі слоўнік: У 2 т. / АН БССР. Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. — 2-е выд., перапрац. і дап. — Т. 1–2. — Мінск, 1988–1989.
2. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. — СПб., 2000.
3. Клімянок, Ж.Ю. Адлюстраванне спалучальных уласцівасцей прыметніка ў слоўніковым артыкуле // Сборник работ 69-й научной конференции студентов и аспирантов БГУ, 14-17 мая 2012 г., Минск. В 3 ч. Ч. 3 / Белорус. гос. ун-т. — Минск, 2013. — С. 237–241.
4. Клімянок, Ж.Ю. Адлюстраванне спалучальных уласцівасцей у беларускіх слоўніках (на матэрыяле тэматычнай групы «смакавых» прыметнікаў) // Карповские научные чтения. Вып. 6 : сб. науч. ст. : в 2 ч. / редкол.: А.И. Головня (отв. ред.) [и др.]. — Ч. 2. — Минск, 2012. — С. 202–205.
5. Клімянок, Ж.Ю. Алгарытмізацыя адбору матэрыялу да слоўніка спалучальнасці прыметніка ў беларускай мове // Працы кафедры сучаснай бел. мовы. Вып. 11 / пад рэд. А.Я. Міхневіча. — Мінск, 2012. — С. 41–43.

6. Реформатский, А.А. О сопоставительном методе / Лингвистика и поэтика. — М., 1987. — С. 40–52.
7. Русско-белорусский словарь : В 3 т. / НАН Беларуси, Ин-т языкознания им. Я. Коласа. — 8-е изд. — Т. 1–3. — Минск, 2002.
8. Словарь-тезаурус русских прилагательных, распределенных по тематическим группам / под общ. ред. проф. Л. Г. Бабенко. — М., 2014.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : У 5 т. / Пад агул. рэд. акад. К.К. Атраховіча (К. Крапівы). — Т. 1–5. — Мінск, 1977–1984.